

לאה גולדברג. התנערה מהציפייה שהופנתה למשוררים "לכתת את העטים לחרבות" צילום: אנה ריבקין-בריק, באדיבות ארכיון "גזים" ועו"ד יאיר לנדאו

ורומנטית, שנתן וך ודן מירון ניסו להדביק לה בשנות ה-50. הרשי-מות והמסות הן אולי הדיבור הכי ישיר שלה; הן מאפשרות לנו לפגוש אותה לשיחה ולשמוע אותה אומרת בגלוי ובפשטות מה היא חושבת".

הרשימות בספר משופעות בהתייחסויות לספרות, פילוסופיה, אמנות חזותית, תיאטרון, מחול וקולנוע. למרות הדימוי המקובל שלפיו גולדברג כיוצרת התרחקה מפוליטיקה, הן גם חושפות לעתים את תגובתה לאירועים אקטואליים ולסוגיות חברתיות ופוליטיות,

פוליטיים ולתמורות היסטוריות, מתחוויר כי האמונה הזאת היא מבחינתה מעין סייג לתהום של העולם. לנוכח כל המשברים והזעזועים, היא מוצאת בתרבות אי-על-היסטורי של יציבות, שהוא המצפן האבסולוטי של חיי האדם".

ברייסוף מוסיפה כי "דמותה של גולדברג כעיתונאית, מבקרת ומסאית מצטיירת כדמות 'גברית' בעלת כוחות פנימיים גדולים, עצמאות מחשבתית יוצאת מהכלל, אצילות, עדינות, אומץ וחוש הומור. היא נעדרת כל גנדרנות וראויותנות, והיא תרבותית במובן הכי טוב של המלה – כל כך שונה מהתדמית של משוררת מלנכולית

אבל עתה – כשהבניין הגדול עומד וגולדברג היא גיבורת תרבות יש-ראלית ויוצרת קאנונית – מעניין לשוב ולבחון אותן".

טיקוצקי הופתע לגלות כבר ברשימות הראשונות של גולדברג את עמדותיה המוצקות: "כבר מתחילת הדרך – כשהיתה בת 16 ופירסמה בעיתון ליטאי את רשימתה הראשונה, הסוקרת ספר חדש של המשוררת אלישבע – אפשר למצוא אצל גולדברג דעתנות המתבססת על דיוק והבנה, טעם בלתי מתפשר, פרשנויות מקוריות ובעיקר אמונה יוקדת בכוחן של הספרות והאמנות. ככל שהשנים נוקפות והיא עדה למשברים

ואלכסנדר פן הרבו לכתוב לעיתון נים ולהגיב בענייני השעה, אין עוד יוצר עברי בתקופתה שפירסם רשימות כה רבות במשך זמן כה רב. נוכחותה בשדה העיתונות נשכחה כיום אבל היא היתה מש-מעונית מאוד גם בחיים שלה עצמה וגם בהדהוד שלה בתרבות העברית של אותן שנים. רשימות אלה היו לא רק מקור פרנסה מרכזי שלה קודם שהתמנתה למ-רצה לספרות השוואתית באוניברסיטה העברית בתחילת שנות ה-50, אלא הן גם מילאו תפקיד חשוב בבניית הפרסונה הציבורית שלה; הן היו מעין פיגור מים, שרובם נשרו במשך השנים,

תהודת עיתונאית

לצד פעילותה כמשוררת ויוצרת פיתחה **לאה גולדברג** קריירה ארוכה גם כעיתונאית ומבקרת תרבות פורה, דעתנית ורחבת אופקים. ספר חדש חוזר לרשימותיה העיתונאיות הנשכחות, מצביע על תרומתה לכינון הקהילה התרבותית בארץ ומשרטט מודל שיכול להיות רלוונטי גם לעיתונאים בימינו

אבנר שפירא

שחיברה לאה גולדברג בראשית דרכה הספרותית (הוצאת ספרית פועלים). הספר מכנס כ-125 רשימות, ביקורות ומסות קצרות שפורסמו בעיתונים עבריים בין השנים 1928-1941, רובן בענייני ספרות ותרבות. אף שגולדברג חלקה עם מויל את הכוון העקרוני לעיתונים, המתבוססים בשוליות האקטואליה, היא לא אמרה נואש וניסתה בכל זאת לנצל את דפיהם כדי להעשיר את הציבור, לצייד אותו במטען אינטלקטואלי רחב ולסייע בעידון טעמו התרבותי.

"הכדאי לבזבז בימינו זמן, כוח המצאה וכסף למען להוכיח שטעם הקהל אינו רע כל כך, או למען לראות שיש אפשרות ללמד את הקהל פרק בטוב טעם? כנראה כדאי בכל זאת, כנראה יש צורך, אף על פי שלא כל המאמצים האלה מצליחים" (לאה גולדברג, מתוך "קצת אור לבד המאיר", רשימה בעיתון "פתח", 30.09.1932)

"יומן ספרותי", שערכו חוקר הספרות ד"ר גדעון טיקוצקי והמ-שוררת, המתרגמת וחוקרת הספרות פרופ' חמוטל בר-ייסוף, מאפשר התודעות מקיפה להיבט יחסית לא מוכר במכלול פועלה של גולדברג, לצד היותה משוררת, יוצרת לילדים, סופרת, מתרגמת, מחזאית וחוקרת ספרות. היא החלה בכתיבתה העיתונאית בנעוריה בעיתונים עבריים בלי-טא, בסמוך לפרסום שיריה הרא-שונים; פיתחה אותה בעת לימודיה בערים הגרמניות ברלין ובון בת-חילת שנות ה-30, לפני עליית הנאצים לשלטון וגם זמן קצר אחר-ריה; והמשיכה בה שנים רבות אחרי שעלתה לארץ ב-1935 – בין היתר מעל דפי "הארץ", "דבר", "על המשמר", "טורים" ועיתונים וכתבי עת נוספים. בכל ימי חייה פירסמה גולדברג כ-700 רשימות עיתונאיות שרק מיעוטן כונסו בעבר בספרים, מספר טיקוצקי. לדבריו, "אף על פי שגם משוררים אחרים בני זמנה כמו נתן אלתרמן, אברהם שלונסקי

סופר האוסטרי רוברט מו-זיל מדמה בספרו "האיש בלא תכונות" ביקור אפשרי של אפלטון במערכת עיתון אירופי בתחילת המאה ה-20. הוא מניח כי הפילוסוף היווני הקדום, תלמידו של סוקרטס ואבי תורת האידיאות, "בלי ספק היה מוקסם ממערכת של עיתון, שכל יום מולידים שם אידיאה, מלטים אותה, מחליפים אותה באחרת; מערכת שבה נקוות ידיעות מכל קצווי תבל, במהירות שהוא לא חלם עליה; ואשר מטה של דמיונים עומד שם הכן לבחון אותן כאשר לתכולתן ברוחניות ובממשות". ועם זאת, להשערותו של מויל, במהרה היה אפלטון נא-ליץ לנהל מגעים מייגיעים עם עור-כיו ומגלה כי מרבית העיתונים אינם ממלאים את ייעודם – "להיות מעבדות וסדנות ניסוי של הרוח לטובת הציבור" (תרגום: אב-רהם כרמל, הוצאת שוקן, 1988).

המחשבה על קשרי אפלטון-עיתון עולה בויכרוך בעת קריאת "יומן ספרותי", ספר חדש ובו מב-חר מהרשימות העיתונאיות

ילדות

רשימה של לאה גולדברג מתוך הספר החדש ובה היא פורשת זיכרונות ילדות על תלאות משפחתה בתום מלחמת העולם הראשונה וגם משחזרת שיחה שניהלה עם צפרדע. הרשימה פורסמה במקור בעיתון "טורים" ב-28.12.1938

א. "תור הזהב"

"תור הזהב, תור הזהב – הילדות!" – קוראים אנו בספרו של טולסטוי, ושפתותינו מתעקמות כדי חיך אירוני. אנו, שגדלנו בימי המלחמה העולמית (הראשונה), לא הצלחנו עד היום לרפא את הפצעים של אותו "תור הזהב". וכל התפרצות עצבים, כל סיוט, כל הרגשת פחד הבאה עלינו עכשיו – יודעים אנו את מקורם: מאז, מן הימים ההם הם באו לנו. זוכרת אני זכור היטב: סוף ספטמבר או ראשית אוקטובר של שנת 1919. הימים היו קרים מאוד. והשדות היו קירחים מאוד. נשבה רוח חצופה, דוקרנית. במרחק נשמעו יריות. אם הדרך אי-שם על גבול רור סיה וליטא. רוב השיירה עברה את הגבול. אנחנו נעצרנו. אבא היה חבוש במאסר, ויומיום איימו עליו להוציאו להורג. לרגליו היו נעליים צהובות אדמדמות, וחילי הספר הליטאי הודיע, כי נעליים כאלה סימן מובהק הן להשתייכות למפלגה הקומוניסטית. אסרוהו. הוא חי באורוה גדולה וריקה, ואתו עוד שניים-שלושה אנשים רעבים וחסרי ישע. לפרקים התירו לי לגשת לאותה אורווה. אני הבינותי את האימה שבדברי: כבר מלאי לי שמונה שנים.

אותו יום נצנצה לפתע תקווה להמשיך את הדרך. אמא הלכה להתחנן בפני הקצינים. אני נשארת לשמור על המזוודות. לבדי. בשדה. היה קר מאוד. כמה "בתי אצבעות" בכסיותיו היו חסרים. ידי קפאו. איש לא היה בסביבה. שדות קירחים. רק פעם בפעם עברו חיילים. הם לא נגעו בי. המשיכו את דרכם. ועברו שעות, והיום החל להחשיך. קפאו גם הרגליים. פחד איום הגיח מן השדות. ולא בכיתי. לא פחדתי מחיות רעות. פחדתי מן האדם ומהיעדר האדם שבסביבה. כבר מלאי לי שמונה שנים, וידעתי, כי הרעה באה מן האדם ומן העובות. רגלי קפאו וראשי בעה. כפי שנתברר אחר כך היה חומי גדול: יותר משלושים ותשע מעלות. אדמת. כשנדלקו הכוכבים בשמים, באה אמא – מצאתני יחידה בשדה על אם הדרך: יושבת ושומרת על המזוודות.

ועוד זוכרת אני ממחרות אותם הימים: צריף ארעי גדול, שנבנה בין שדות. תינוקות פעו. אמהות ככו בלילות. וגברים מעונים ככו גם הם. מי שהו הטיף מוסה השיירה לא זזה ממקומה. במשך עשרה ימים לא באו אל פי אלא מים, ופעם בשלושה ימים – פרוסת לחם, קטנה כזית. אך את מצוקת הרעב אינני זוכרת, גם לא את הרגשת האימה. זוכרת אני בעיקר: שדה רחב ידיים ודגניות בין השיבולים המזדקנות. ועוד זכורה לי באר אחת שבקצה הכפר, ויום שלאחר גשם. צפרדע קטנה ירקרקת יצאה מן הבאר. ישבתי על אבן גדולה ושוחחתי עמה. אינני יודעת מה אמרתי לה, אבל היה כמעט טוב. את מצוקת הרעב אינני זוכרת.

חוליות של שרשרת אחת, שאי אפשר לנתקה. הנה, למשל, זיכרונות שקדמו לאלה: התחנה הגדולה קוולוב במרכז רוסיה. ערב. ירדנו מרכבת אחת ועלינו לחכות לשנייה. אבל השנייה – יהי רצון שתבוא לפחות [לכל המוקדם] מחר בבוקר. ובית הנתיבות מלא מפה אל פה. הרצפה זרויה עה חולי טיפוס, חיילים קודחים מוטלים על השולחנות. כדי להגיע מיד לת אל דלת דורכים בני אדם על גופות. דורכים בלי מוסר כליות: הלוא צריך ללכת. רוק. כינים. שיעול. חירוק שיניים. סוף־סוף נמצא מקום מנוחה בשבילי: ליד אחד השולחנות ישבה חבורה של שאננים. היו כאן לה – אפילו בתחנת הרכבת במרכז רוסיה, בימי הטיפוס וחוסר הקרירות. הם ישבו ושתו תה ואכלו עוגות. קצינים וגברות. והשולחן נקי – אי קטן בתוך התהפוכה. אמא ביקשה שיניחוני לשכב מתחת לשולחן (עדיין היה שם מקום פנוי), ואני פרשתי את המזון הקטן שהיה בידי – ושכבתי. תי. ואמא הלכה, מאושרת מאוד, כי מצאה מקום מנוחה לבתה הקטנה. אך מנוחתי לא ארכה. האנשים המבוגרים שישבו אל השולחן שכחו כני ראה כי מתחת לו שוכבת ילדה. דחפוני ברגליהם, שפכו עלי את שיערי התה מכוסותיהם. זוכרת אני את רגש העלבון. הוא היה חזק מן הכאב הפיזי, מן היצון להירדם. הייתי בת שבע וחצי, וכבר ידעתי להיעלב. קמי: תי. אימצתי אל לבי את המזון הקטן. הלכתי. אחת הגברות קראה אחרי: "ילדה, לאן את הולכת?". לא ענית, דרכתי על גופות בני אדם חולי הטיפוס. הלכתי אל דלת היציאה – החוצה, אל הלילה, אל אמא. אפשר לספר הרבה. שעות. ימים. אפשר גם לשתוק ולא לספר כלום. כולנו יודעים דבר זה.

ב. השנאה הצודקת

אני מספרת על עצמי, לא משום שנעים לי לשגות בזיכרונות ולחשוב את חיי שלי לחשובים מחייהם של אחרים. אני מספרת על עצמי, משום שבתוכה אני כי רכבות אנשים, מיליוני אנשים, בני גילי, יודים עים לספר זיכרונות כאלה, משום שידועת אני כי הם חיו את כל אלה ואינם יכולים לשכוח, כמוני, משום שבתוכה אני כי גם הם מתעוררים לפרקים באמצע הלילה ושומעים את הד צעקתם שלהם, אותה צעקת ילד שמצא באמצע הרחוב של עיר פלוגנית לא גדולה רגל אחת ויד אחת של אדם שנטרף בכדור. משום שכולנו לא גמרנו עוד לחיות את הוועה הזאת של הילדות.

המשך מעמ' 1

בייחוד בנוגע לאירופה ההולכת ומתגעשת ערב מלחמת העולם השנייה ובמהלכה, ולפעמים גם ביחס ליישוב היהודי בארץ. ואולם, כפי שמציינת בריוסף, "היא היתה חרדה לגורל התרבות הארץ-יש-ראלית ונאבקה למען תרבות ציונית איכותית. הכאן ועכשיו שלה היה תרבותי, לא פוליטי-מדיני במובן הצר של המלה".

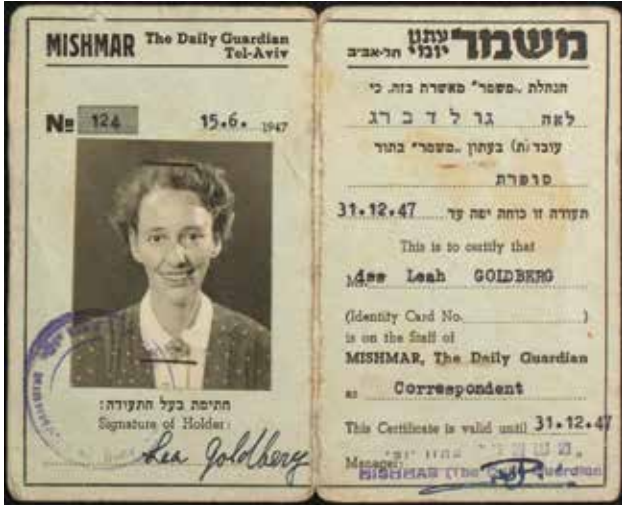
בבוקר של ליל הבדולח

ובכל זאת, לא פעם התרבות והפוליטיקה נפגשות ברשימותיה של גולדברג, ואותיות הספרים שהיא קוראת וכותבת עליהם כמו מתקוטטות עם אותות הזמן. דוגמה מובהקת לכך ניתנת באופן שבו מפציע אצלה "האיש בלא תכונות" של מוויל, אחד הרומנים החשובים של הספרות המודרנית, ששני כרכיו פורסמו בתחילת שנות ה-30. גולדברג הקדישה לספר הזה – "הרומן רב הכמות והאיכות", כדבריה – ביקורת שפורסמה ב"דבר" ב-18 במארס 1938, חמישה ימים לאחר סיפוחה של אוסטריה לגרמניה הנאצית. וכך נהפכה היצירה של מוויל, שעליה לתה מתרחשת בדמדומי ימיה של האימפריה האוסטרית-הונגרית, לקינה על אובדן אוסטריה הדמוקרטית וקריסת הנאורות האירופית בזמנה של גולדברג ו"לאחד הספרים האקטואליים ביותר שכתבו בזמננו", כלשונה.

כמו הרשימה על מוויל, גם הרשימה "בר נשמה" הצטלבה עם מאורע היסטורי: היא הופיעה בעיתון "טורים" ב-9 בנובמבר 1938, בבוקרו של יום שבטופו התחוללו פרעות "ליל הבדולח" בגרמניה ובאוסטריה. לנוכח זאת, התיאורים של גולדברג של השלום השברירי שהשתרר באירופה במשך שני העשורים שלאחר מלחמת העולם הראשונה, ושל המחיר הגבוה שהוא גבה, מקבלים בדיעבד משמעות נוספת; וזיכרונות הילדות שגולדברג מגוללת ברשימה מאימי אותה מלחמה נתפשים בקריאה עכשווית גם כהקדמה לוועות שארבו מעבר לפינה, עם פרוץ מלחמת העולם השנייה.

מעבר לאזכורים התרבותיים ולדיונים האינטלקטואליים האצורים ברשימות, חלק מהן מתייחדות במבט הישיר שהן מפנות אל הביוגרפיה של גולדברג, שנוולדה ב-1911 בקניגסברג שבפרוסיה, גדלה בליטא והיטלטה עם הוריה ברחבי רוסיה במלחמת העולם הראשונה. בצל ההתעללות שעבר אביה על ידי חיילים ליטאים בתום המלחמה והידרדרות בריאותו הנפשית, גדלה גולדברג עם אמה בקובנה, התחנכה בבית ספר עברי, נקשרה לרעיונות הציונות וייעדה את עצמה מגיל צעיר להיות יוצרת עבריינה.

"נדיר למצוא התייחסויות אוטוביוגרפיות מפורשות ומפורטות ברוב כתביה של גולדברג והיא אף לא כתבה אוטוביוגרפיה", מציין טיקוצקי: "משום כך, רב ערכן של הרשימות האישיות שכתבה לעיתונים, וייתכן כי דווקא הכורח

תעודת עיתונאית של גולדברג בעיתון "משמר" מ-1947
צילום: באדיבות ארכיון "גנזים" ועוד יאיר לנדאו

תרבותה, אבל גם אהבה, בקיאות וחוסר נכונות לוותר על ערכיה ההומניסטיים והישגיה התרבותיים. כך, לדוגמה, פסל משה של מיכלאנג'לו מייצג מבחינתה את איטליה הרבה יותר מהשלטון הפשיסטי של מוסוליני, ויצירותיהם של גתה ובטהובן ממשיות להאיר את תפארתה של גרמניה גם בעלת הרייך השלישי.

"אל לנו להרוס את הקשר הרחוני בינינו ובין תרבותה של אירופה", כתבה גולדברג ברשימה לעיתון תנועת הנוער העובד בראשית 1939. "כלל נעשה לנו – נש-מור על יחסנו החם הלבבי אל אמנות העמים מבלי לחשוב מה מעשיהם של העמים עכשיו. נדע: כל דבר נשגב שיש לאנושיות כולה – שייך לנו, ואנו נהיה קרובים לעולם קרבת רוח לכל הטוב והגבשגב שיצר האדם מדור-דור".

טיקוצקי סבור כי ברשימות שבהן גולדברג באה חשבון עם התרבות הגרמנית, הרוסית והאיטלקית, על רקע ההתפתחות היות הפוליטיות באותן מדינות, "היא משמשת כשגרירת תרבות, שאין לה מדינה – גם מכיוון שהתרבות היא ישות אמורפית אבל בעיקר מפני שהספרות שגולדברג כותבת עליה ומאמינה בה קרסה או עומדת על סף קריסה. גולדברג, בת מזרח אירופה, באה למרכז היבשת, גרמניה, כדי לשתות ממעיינות הדעת, ועוד הספיקה לספוג את ההידים האחרונים של מה שהתרבות הזאת סיפרה לעצמה על עצמה. היא ייבאה עמה את הערכים האלה כשעלתה לארץ והאמינה בכל מאודה שהם יכולים לכונן את התרבות המקומית ולהשפיע על טעמה. וכך היא יצרה ברשימותיה העיתונאיות מפגש מרתק בין השבר של התרבות האירופית ובין בניין האומה והקהילה התרבותית כאן".

כשם שגולדברג תוקפת ברשימותיה יוצרים ואנשי רוח גרמנים ואיטלקים ששיתפו פעולה עם משטריהם של היטלר ושל

גולדברג ניסחה

עמדה עיתונאית

שחותרת תחת

שלטון האקטואליה

ואינה מאפשרת

"לעת" הגלומה במלה

"עיתון" להשתלט

ולתת את הטון

לפרסם הרבה מטעמי פרנסה – לעתים היא כתבה שלוש רשימות בשבוע – הוא שהוליד רשימות נפלאות, כמו אלה שבהן היא חווה רת לזיכרונות ילדותה, משתפת את הקוראים בחוויותיה כסטודנטית בגרמניה של שלהי רפובליקת ויימאר או חולקת רשמים מביקור שערכה באיטליה ב-1937. אחת מאותן רשימות אוטוביוגרפיות הנכללות בספר, "ילדות", שפורסמה במקור ב-1938, מובאת כאן במלואה (ראו מימין).

מקשיבה מבעד לחלון

המסורות הספרותיות והאמנותיות של רוסיה, גרמניה ואיטליה היו אבני יסוד בהשכלתה של גולדברג ובהעדפותיה התרבותיות, מדגישה בריוסף. לדבריה, "היא לא היתה שותפה לאווירה הסוערת והמהפכנית שאיפיינה את תקופתה ואת היוצרים בני דורה. בהשקפותיה ובכתיבתה היא אנטי-מהפכנית, וזה כשלעצמו מהפכני לתקופתה. זה אחד הדברים המייחדים אותה מהמשוררים בני דורה. היא השתייכה בתחילת דרכה לשתי קבוצות יוצרים בעלות אופי מהפכני – קבוצת "פתח" בליטא וקבוצת "יחיד" בהנהגת שלונסקי בארץ – אבל לא היתה שותפה לדעותיהם הפוליטיות ולסגנונם. היא חלקה כבוד רב למסורות – גם למסורת היהודית, גם לרנסנס האיטלקי, גם לתרבות הגרמנית ובעיקר לספרות הרוסית. את מלחמת העולם השנייה היא ראתה כקריסת הנאורות האירופית. ועם זאת, אף שהיתה טעונה בתרבות האירופית, היא היתה בעלת השקפה ציונית מוצקה".

ואמנם, רבות מרשימותיה של גולדברג מבטאות יחס סבוך אל המורשת האירופית: חרדה וכאב עצום על האסונות וההרס של

תשובות

1. נשר אינו "דורס" (אינו תופס והורג בעלי חיים אחרים) אלא מנקר בגוויות.
2. אין להן מוצא לים.

